

Volume 1, Issue 2, 2021

Challenges of Iran's Legislative Criminal Policy in Criminally Support of Foreign Investment

Safdar Yousefi¹, Mansour Atasheneh^{2*}, Mohsen Shekarchi Zadeh³

1. Department of Law, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

2. Department of Law, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran. Assistant Professor, Department of Law, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Law, Theology and Islamic Studies, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 71-80

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0001-6801-8977

TELL: +98611220349

Email: matash1388@yahoo.com

Article history:

Received: 04 Apr 2021

Revised: 26 Apr 2021

Accepted: 02 May 2021

Published online: 22 Jun 2021

Keywords:

Jurisprudential Requirements,
Criminal Protection, Foreign
Investment, Legislative Criminal
Policy, Criminal Justice System.

ABSTRACT

Attracting foreign investment is one of the most important requirements for economic growth and development, which has been seriously considered by various countries in the past decades. One of the most important platforms for attracting foreign investment is the existence of an efficient legal system. Legal criminal policy plays an important role in this regard. The descriptive-analytical study of Iran's legislative criminal policy approach to foreign investment shows that despite the requirements related to foreign investment in jurisprudential texts and doctrines (including the rules of negation of difficulty and harm, the sanctity of contributing to sin and harmlessness), in the aforementioned criminal policy, challenges and shortcomings are visible in order to criminally support foreign investment. Challenges such as criminal populism, criminal managementism and securityism and shortcomings such as the lack of comprehensive criminal protection of intellectual property rights standards, lack of stability in the relevant laws and also the lack of coherent criminal policy, each of which in a way, the effectiveness of the current legislative criminal policy system. In order to support foreign investment, they have faced serious doubts. It seems that the approval of a comprehensive law regarding foreign investment and avoiding the adoption of procedures based on scattered legislation in connection with this issue is the first and necessary step in solving the mentioned problems.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2021 The Authors.

How to Cite This Article: Yousefi, S; Atasheneh, M & Shekarchizadeh, M (2021). "Challenges of Iran's Legislative Criminal Policy in Criminally Support of Foreign Investment". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 1(2): 71-80.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره اول، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

چالش‌ها و کاستی‌های سیاست جنایی تقنینی ایران به منظور حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی

صفدر یوسفی^۱، منصور عطاشنه^{۲*}، محسن شکرچی‌زاده^۳

۱. گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

۲. گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. استادیار گروه حقوق، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

چکیده

جذب سرمایه‌گذاری خارجی یکی از مهمترین الزامات رشد و توسعه اقتصادی است که در دهه‌های گذشته، به طور جدی، از جانب کشورهای مختلف، مورد توجه واقع گردیده است. یکی از مهمترین بسترهای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، وجود نظام حقوقی کارآمد است. سیاست جنایی تقنینی، نقش مهمی را در این راستا ایفاء می‌نماید. مطالعه توصیفی-تحلیلی رویکرد سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال سرمایه‌گذاری خارجی نشان می‌دهد که با وجود الزامات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی در متون و آموزه‌های فقهی (از جمله قواعد نفی عسر و حرج، حرمت اعانه بر اثم و لاضرر)، در سیاست جنایی مزبور، چالش‌ها و کاستی‌هایی به منظور حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی به چشم می‌خورند. چالش‌هایی همچون عوام‌گرایی کیفری، مدیریت‌گرایی کیفری و امنیت‌گرایی و کاستی‌هایی از جمله عدم حمایت کیفری جامع از موازین حقوق مالکیت فکری، عدم ثبات در قوانین موضوعه و همچنین فقدان سیاست کیفری منسجم که هریک به گونه‌ای، کارایی نظام سیاست جنایی تقنینی کنونی به منظور حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی را با تردیدهای جدی مواجه نموده‌اند. تصویب قانون جامع درخصوص سرمایه‌گذاری خارجی و پرهیز از اتخاذ رویه‌های مبتنی بر قانونگذاری پراکنده در ارتباط با این موضوع، گام نخست و ضروری در رفع معضلات اشاره شده است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۱-۸۰

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۸۹۷۷-۱۸۰۱-۶۸۰۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰

تلفن: ۹۸۶۱۱۲۲۰۳۴۹+

ایمیل: matash1388@yahoo.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۵

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

الزامات فقهی، حمایت کیفری، سرمایه‌گذاری خارجی، سیاست جنایی تقنینی، نظام عدالت کیفری.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

امروزه جذب منابع مالی خارجی در اشکال گوناگون، از اولویت‌های غالب کشورهای جهان بوده و به یکی از پیش‌نیازهای دستیابی به اهداف توسعه‌ای آنها بدل گردیده است؛ بر این مبنا، دوران رویارویی با سرمایه‌گذاری خارجی و نفی آن به سر آمده و بیشتر بحث‌ها دور این مسأله می‌چرخد که از چه راه‌هایی می‌توان سرمایه‌های خارجی را برای کشور جذب کرد. با گسترش حجم سرمایه‌گذاری خارجی در مرزهای ملی، بر اهمیت نقش نظام حقوقی حاکم بر کشورها به منظور تضمین و حمایت از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی افزوده شده است؛ به بیان دیگر، یکی از مهم‌ترین بسترهای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، وجود نظام حقوقی کارآمد است و سیاست جنایی تقنینی به عنوان بخشی مهم از یک نظام حقوقی، نقش مهمی را در این راستا ایفاء می‌نماید. در ارتباط با نظام حقوقی حال حاضر ایران، در بیان موانع حقوقی سرمایه‌گذاری خارجی به طور عام، به اصول متعددی از قانون اساسی همچون اصول ۴۴، ۸۱، ۸۲ و ۱۳۹، نظام مالیاتی غیراستاندارد، قدیمی بودن قوانین داورى تجارى بین‌المللی، کاستی‌های قانون بازار بورس اوراق بهادار، موانع موجود در مقررات مبادلات ارزی و همچنین قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی اشاره گردیده است (کامل، ۱۳۹۸: ۳۶۰). لیکن کمتر در این زمینه، به نقش و جایگاه نظام عدالت کیفری و سیاست جنایی تقنینی پرداخته شده است. بازخوانی متون و آموزه‌های فقهی، به منظور استنباط و استخراج الزامات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی نیز موضوعی است که کمتر مطمح نظر پژوهشگران این حوزه واقع گردیده است؛ بر مبنای آنچه گفته شد، در پژوهش پیش‌روی برآن شدیم تا با هدف رفع (ولو مختصر) خلاءهای مطالعاتی اشاره شده و با روش توصیفی - تحلیلی، ضمن بازخوانی الزامات فقهی مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی، به تبیین و تحلیل مهمترین چالش‌ها و کاستی‌های سیاست جنایی تقنینی ایران به منظور حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی بپردازیم. آنچه اهمیت انجام این پژوهش را بیش از پیش آشکار می‌نماید، نقش روزافزون نظام‌های عدالت کیفری و سیاست جنایی در تضمین بهینه فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی است. بر

این مبنا، مهمترین پرسش تحقیق را اینگونه می‌توان مطرح نمود که مهمترین چالش‌ها و کاستی‌های سیاست جنایی تقنینی ایران به منظور حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی چیست؟

۱- الزامات فقهی مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی

بررسی قواعد فقهی و آموزه‌های اسلامی، مبین این اصل مهم است که با وجود نوظهور بودن سرمایه‌گذاری خارجی، برخی تعالیم اسلامی را می‌توان به مثابه یک الزام برای آن در نظر گرفت؛ به عنوان مثال در مورد قاعده لاضرر، چون ایراد ضرر، آسیب و خسارت به دیگری و عدم جبران آن، باعث تزلزل در روابط اجتماعی و اقتصادی جامعه می‌گردد، بنابراین یکی از الزامات جذب سرمایه‌گذاری خارجی از منظر موازین فقهی را می‌توان عدم ورود آسیب و خسارت به اشخاص مرتبط در داخل کشور قلمداد نمود. قاعده نفی عسر و حرج نیز در همین راستا و به مثابه یک الزام (البته به نفی سرمایه‌گذار خارجی) قابل طرح است؛ بدین معنی که نفی هرگونه عسر و حرج و تنگنا در روابط اقتصادی، لازمه جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. علاوه بر موارد گفته شده، می‌توان به قاعده حرمت اعانه بر اثم نیز اشاره نمود؛ توضیح مطلب بر مبنای قاعده فوق، چنانچه رفتاری منطبق بر شرایط قاعده اعانت بر اثم باشد، مشمول حکم حرمت خواهد بود؛ لذا هرگونه تعاون بر اثم در حوزه اقتصاد و از جمله سرمایه‌گذاری خارجی، می‌تواند مورد جرم‌انگاری قرار گیرد. با وجود الزامات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی (به طور غیرمستقیم) در متون فقهی که گاه ناظر به حمایت از سرمایه‌گذار خارجی (مانند قاعده نفی عسر و حرج)، گاه ناظر بر حمایت از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی (مانند قاعده حرمت اعانه بر اثم) و گاهی نیز ناظر بر حمایت از اشخاص داخلی در مقابل روند سرمایه‌گذاری خارجی است (مانند قاعده لاضرر)، در نظام حقوقی ایران به طور عام و سیاست جنایی تقنینی فعلی به‌طور خاص، چالش‌ها و کاستی‌هایی به منظور حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی به چشم می‌خورند که ذیلاً به بررسی تفصیلی آنها می‌پردازیم.

۲- چالش‌های حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی

مراد از چالش‌های حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی، آن دسته از معضلات و رویه‌های جاری موجود در نظام عدالت کیفری و سیاست جنایی تقنینی حال حاضر ایران است که حمایت بهینه‌ی کیفری از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی را با چالش مواجه می‌نمایند و عبارتند از عوام‌گرایی کیفری، مدیریت‌گرایی کیفری و امنیت‌گرایی.

۲-۱- عوام‌گرایی کیفری

عوام‌گرایی کیفری، هنگامی ظهور می‌کند که سیستم عدالت کیفری، برای پاسخگویی به نگرانی‌های عمومی راجع به افزایش نرخ جرایم، بجای استفاده از راه‌حل‌های منطقی و علمی - که مورد تأیید کارشناسان و نخبگان است - به راه حل‌های سریع و ساده که هیچ توجیه علمی ندارند، متوسل شود. از آنجایی که سیاست‌های مبتنی بر عوام‌گرایی کیفری، مبنای علمی نداشته و کارآمد نیستند، در درازمدت نمی‌توانند به حیات خود ادامه دهند؛ از این‌رو سیاستمداران عوام‌گرا تلاش می‌کنند به انحای مختلف، از زیر بار پذیرش مسؤولیت شکست فرار کنند. ترسیم دشمن فرضی و گذاشتن بار مسؤولیت شکست بر عهده آن، از مهم‌ترین راهکارها است. از دیدگاه عوام‌گرایی کیفری این دشمنان، دو دسته هستند؛ دسته اول، کسانی که از جنس اکثریت شهروندان مطیع قانون نیستند و با اقدامات خود نظم اجتماع را بر هم می‌زنند؛ دسته دوم، نخبگان و کارشناسانی که طرفدار حقوق اقلیت ناقض قانون هستند و تلاش می‌کنند از طریق مقابله با سیاست‌های مقبول مردم، جایگاه متزلزل خود در نظام عدالت کیفری را حفظ و یا بازپس گیرند (مقدسی، ۱۳۹۰: ۸۱). این رویکرد با ارائه تصویری خطرناک از مجرمان اقتصادی و نشر اخبار و تبلیغ گسترده، مقابله کیفری با آنها را توجیه می‌کند و از این طریق، به‌کارگیری هر وسیله‌ای در سیاست کیفری مباح می‌گردد (باوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۰-۱۹)؛ طبیعی است که دشمن پنداشتن فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران به صرف ارتکاب تخلف و یا حتی جرم کیفری و تجویز سازوکارهای سختگیرانه در مورد آنها، مؤلفه‌ای منفی در فرآیند جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیز خواهد بود. در سیاست جنایی تقنینی ایران، ماده ۱ قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام

اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ با اصلاحات بعدی، تبصره ماده ۳۶ و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ را می‌توان از مهمترین جلوه‌های ناشی از تأثیرپذیری از دیدگاه‌های عوام‌گرا در جرایم اقتصادی برشمرد (الهی منش و تقی زاده، ۱۳۹۷: ۱۲۵) که ضمن افراط در اتخاذ سازوکارهای کیفری، غفلت از راهبردهای غیرکیفری و پیشگیرانه را نیز موجب گردیده است.

۲-۲- مدیریت‌گرایی کیفری

مدیریت قضایی عبارت است از کلیه اقدامات، تشریفات، ادارات و چارچوب‌هایی که به اداره دستگاه قضایی و نظام دادگاه‌ها می‌پردازد. این فعالیت‌ها شامل همه حوزه‌های مرتبط مثل تخصیص بودجه و نظارت بر آن، انتصاب و آموزش قضات، تخصیص پرونده به قضات، تعیین تقویم کاری دادگاه‌ها، نظارت بر عملکرد کارکنان غیرقضایی و سایر وابستگان و... می‌شود (پروین و حیدرنژاد، ۱۳۹۸: ۱۱۳). با توجه به تعریف مزبور، در سال‌های اخیر، نگرش‌های تازه‌ای را در حوزه علوم جنایی شاهد هستیم که ماهیت آنها کاملاً مدیریتی است. دیدگاه‌های تازه، بجای بحث از جرم و تجزیه و تحلیل این پدیده و علل تحقق آن، با رویکردی مدیریتی، خطر ارتکاب جرم را همانند دیگر خطرهای حوزه اقتصادی، بیمه و... مورد ارزیابی و سنجش قرار داده و آنگاه مدیریت می‌کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱: ۲۹). مدیریت‌گرایی معادل با افزایش کاربرد الگوهای مدیریت بازرگانی برای ازدیاد سود و کارایی سازمان‌های دولتی است؛ بر همین اساس، مدیریت‌گرایی کیفری عبارت است از افزایش کارایی و کاهش هزینه‌های ناشی از رسیدگی کیفری و نهایتاً حرکت به سمت تمرکز زدایی، خصوصی‌سازی، پردازش‌محوری و افزایش اثربخشی (قاسمی کهریزسنگی و فرجیها، ۱۳۹۴: ۳۰)؛ بنابراین مدیریت‌گرایی کیفری، به الگوی کنترل جرم^۱

۱ - «الگوی کنترل جرم» یکی از الگوهای تعریف شده توسط «هربرت ال پاکر» استاد حقوق کیفری دانشگاه استنفورد امریکا برای فرآیند کیفری می‌باشد. وجه تسمیه و نحوه تقسیم‌بندی پاکر بر مبنای این نکته است که در فرآیند کیفری، دغدغه و اولویت اصلی نظام عدالت کیفری، یا احترام به حقوق و منافع شهروندان است و یا خدمت به حاکمیت و استمرار نظم و امنیت (قپانچی و دانش ناری، ۱۳۹۱: ۱۶۹-۱۶۸). از منظر پاکر، مهم‌ترین فلسفه وضع این الگو،

نزدیک‌تر است تا الگوی مبتنی بر رعایت تشریفات قانونی و دادرسی منصفانه. در الگوی کنترل جرم، بر سرعت و قاطعیت واکنش نظام عدالت کیفری به وقایع مجرمانه تأکید می‌گردد؛ در نتیجه مقابله با جرم و بی‌نظمی و بازگرداندن دوباره نظم به اجتماع اولویت اصلی این الگو است. چنانچه در این راه، عده‌ای بی‌گناه محکوم شده و یا حقوق آنها نقض شود، ایرادی نخواهد داشت (مقدس، ۱۳۹۰: ۱۴۲-۱۳۶). بر مبنای مجموع آنچه گفته شد، این نکته مسلم می‌گردد که مدیریت‌گرایی کیفری از طریق نزدیکی به مبانی الگوی کنترل جرم و دور شدن از موازین دادرسی منصفانه، یکی از موانع و چالش‌های جدی به منظور حمایت بهینه کیفری از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی است. در سیاست جنایی تقنینی ایران، شاید بتوان گفت که قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، حجم انبوهی از برنامه‌ها و سیاست‌های مدیریت‌گرایانه را در خود دارد؛ برای مثال، تکلیف دادگاه به بررسی پرونده به مدت یک ماه پس از صدور کیفرخواست و ارجاع به منظور ارتقای کیفیت رسیدگی (ماده ۳۴۱)، تکلیف دادگاه به صدور حکم در همان جلسه رسیدگی و در صورت عدم امکان، ظرف یک هفته (ماده ۳۷۴)، تکلیف دادگاه و مدیر دفتر به پاک‌نویس، حروفچینی و ابلاغ رأی ظرف مدت سه روز (ماده ۳۷۸ و تبصره ۱ ماده ۳۸۰)، تکلیف وکلا، شاکی و متهم به تسلیم ایرادها و اعتراض‌های خود ظرف مدت ۱۰ روز از تاریخ ابلاغ در دادگاه کیفری یک (ماده ۳۸۷ و ۳۸۸)، تنظیم گزارش جامع قبل از رسیدگی در دادگاه کیفری یک و سپس تشکیل جلسه مقدماتی اداری (ماده ۳۸۹) صدور رأی در دادگاه کیفری یک در همان روز ختم جلسه (ماده ۴۰۴)، تهیه گزارش جامع قبل از رسیدگی در مرحله تجدیدنظر (ماده ۴۵۰)، انشای رأی دادگاه تجدیدنظر در همان روز یا در صورت عدم امکان ظرف مهلت یک هفته (ماده ۴۶۰) از جمله این موارد است (قاسمی کهریزسنگی و فرجیها، ۱۳۹۴: ۴۷). همچنین می‌توان به دستورالعمل مورخ (۱۳۹۸/۱۰/۹) رییس قوه قضاییه تحت عنوان «دستورالعمل رسیدگی به پرونده‌های معوق و تعیین

تضمین آزادی شهروندان و جلوگیری از فروپاشی نظم عمومی از طریق کنترل رفتارهای مجرمانه است (دبیرزاده، ۱۳۹۴: ۹۳).

تکلیف فوری آنها» اشاره نمود که براساس ضرورت رفع اطاله دادرسی و به استناد ماده (۳) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و شاخص‌های توسعه حقوقی و قضایی موضوع بند «د» ماده ۱۱۳ قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران، ابلاغ گردید. درخصوص جرایم و تخلفات اقتصادی (که اعمال و رویه‌های محل سرمایه‌گذاری خارجی را می‌توان ذیل آنها بررسی نمود)، به موجب ماده ۴ «آیین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرایم عمده و کلان اخلاط‌گران در نظام اقتصادی کشور» مصوب ۱۳۹۹/۰۷/۰۸ رییس قوه قضائیه، چنانچه انجام تحقیقات دادرسی (تحقیقات مقدماتی) جرایم موضوع این آیین‌نامه، بیش از سه ماه به طول انجامد، دادستان مربوطه، موظف است مراتب را با ذکر علت، به رئیس کل دادگستری استان و دبیرخانه ویژه در حوزه معاون اول قوه قضائیه گزارش نماید. در مرحله رسیدگی در دادگاه نیز به موجب تبصره ۲ ماده ۱۵ آیین‌نامه فوق‌الاشاره، چنانچه جلسات رسیدگی، بیش از دو ماه به طول انجامد، رئیس دادگاه موظف است علت طولانی شدن را به رئیس کل دادگستری استان و معاون اول قوه قضائیه گزارش دهد. به نظر نگارندگان، مقرره‌های مزبور، اگرچه به منظور تسریع در دادرسی، حصول کارایی و مدیریت بهینه پرونده‌های قضایی، مفید فایده به نظر می‌رسند، لیکن تعارض آنها با موازین دادرسی منصفانه و لزوم رسیدگی دقیق به پرونده‌های قضایی و کیفری، باعث می‌شود که سرمایه‌گذاران بالقوه خارجی به دلیل عدم احساس عدالت و انصاف در موازین قانونی، از انجام سرمایه‌گذاری در کشور منصرف گردند.

۲-۳- امنیت‌گرایی

سرمایه‌گذاران خارجی به دنبال کسب سود بیشتر و مکانی امن برای سرمایه‌گذاری هستند. تضمین امنیت سرمایه‌گذار، یکی از مهم‌ترین بایسته‌های تقنینی به منظور حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی است و ضمانت اجرای کیفری می‌تواند با تکیه بر اهداف آینده نگرانه و فایده‌محورانه‌ی خود، به ایجاد احساس امنیت در سرمایه‌گذاران خارجی منتج گردد؛ بنابراین تضمین امنیت سرمایه‌گذاران خارجی در نگاه اول، امری معقول و مطلوب به نظر می‌رسد؛ اما تالی فاسد آن، هنگامی

۱۳۹۷/۰۵/۱۵ و ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ و ۱۴۰۰/۰۶/۳۰ رؤسای وقت دستگاه قضایی از مقام معظم رهبری تشکیل و ادامه کار آنها تمدید گردید. به دنبال استجازه‌های صورت گرفته، دو آئین‌نامه یعنی «آئین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرایم اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور» در تاریخ ۱۳۹۷/۰۸/۲۳ و «آئین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرایم عمده و کلان اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور» در تاریخ ۱۳۹۹/۰۷/۰۸ به تصویب رئیس قوه قضائیه رسیده و تا زمان تصویب نهایی طرح اصلاح قانون مجازات اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور، مبنای تشکیل محاکم فوق‌الاشاره هستند. تشکیل و تداوم دادگاه‌های ویژه مبارزه با مفاسد اقتصادی بدین صورت، علاوه بر نقض اصل قانونی بودن دادرسی کیفری، نادیده انگاشتن اصول دادرسی منصفانه و نقض حقوق دفاعی افراد، ایجاد حس ناامنی و عدم اطمینان در سرمایه‌گذاران به طور عام و سرمایه‌گذاران خارجی به طور خاص را نیز در پی خواهد داشت.

۳- کاستی‌های حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی

مراد از کاستی‌های حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی، آن دسته از نقایص و عدم کفایت‌های موجود در نظام عدالت کیفری و سیاست جنایی تقنینی حال حاضر ایران است که حمایت بهینه کیفری از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی را با چالش مواجه می‌نمایند و عبارتند از فقدان حمایت کیفری جامع از حقوق مالکیت فکری، عدم ثبات در قوانین موضوعه و فقدان سیاست کیفری واحد و منسجم.

۳-۱- فقدان حمایت کیفری جامع از حقوق مالکیت فکری

مالکیت فکری، حق فرد بر اندیشه خود و کالا و خدمات نشأت گرفته از آن می‌باشد. بر این مبنا، حقوق مالکیت فکری را می‌توان شامل حقوق مربوط به مؤلف، حق اختراعات، نام، علائم و اسرار تجاری، طرح‌های صنعتی، دانش فنی و سرقتی (7 : Boie, 2010) دانست. ماده ۲ کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی، حقوق مالکیت فکری را چنین برمی‌شمارد: «فعالیت‌های ادبی، هنری و علمی؛ اجرای برنامه‌های هنری هنرمندان، برنامه‌های ضبط شده موسیقی و خبررسانی؛ اختراعات در تمام زمینه‌های ناشی از تلاش انسانی؛ اکتشافات علمی؛ طرح‌های صنعتی؛ علائم تجاری، علائم خدماتی

آشکار می‌شود که تأمین امنیت، به عنوان یک ابزار توجیهی درجهت مبارزه با بزهکاران بسان یک جمعیت مخالف و اعمال مجازات‌های سخت‌گیرانه بر آنان به کار رود. امنیت‌گرایی را می‌توان عبارت از برداشت یکجانبه و حاکمیتی از مفهوم امنیت و نادیده انگاشتن حقوق و آزادی‌های فردی به بهانه برقراری امنیت دانست (توجهی و دهقانی، ۱۳۹۲: ۱۰). در سیاست جنایی مبتنی بر امنیت‌گرایی، رعایت حقوق و آزادی‌های شهروندان و حقوق مظنون، متهم و مجرم، تحت الشعاع تضمین امنیت جسمانی و مالی شهروندان و نظم عمومی (حقوق کیفری امنیت‌مدار) قرار گرفته و پیشگیری اجتماعی از بزهکاری به تدریج، جای خود را به پیشگیری وضعی از جرم می‌دهد (جرم‌شناسی امنیتی) (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱: ۱۶). سیاست جنایی امنیت‌گرا همچنین تأسیسات و تشکیلات جدیدی را به وجود می‌آورد که می‌تواند تمامی پاسخ‌های خود به پدیده‌ی مجرمانه و نیز به کارگیری مراجع مختلف پاسخ‌دهی در موقعیت برعکس را توجیه کند (قناد و اکبری، ۱۳۹۶: ۴۲). تأثیر امنیت‌گرایی سیاست جنایی بر سرمایه‌گذاری خارجی، عمدتاً در قالب جرم‌انگاری‌های هیجانی و مبتنی بر وقایع پیش‌آمده قابل ملاحظه است. طبیعی است در چنین شرایطی، نقض اصل تناسب میان کیفر و عمل ارتكابی، اجتناب ناپذیر گردیده و رویکردهای سخت‌گیرانه در قبال بسیاری از تخلفات و جرایم اقتصادی، اتخاذ خواهد شد. علاوه بر آنچه گفته شد، این رویکرد از مؤلفه‌های خاص مرتبط با جرایم اقتصادی و مرتکبین آنها و همچنین الزامات و بایسته‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیز غفلت می‌ورزد. سیاست جنایی تقنینی ایران در حوزه رسیدگی به جرایم اقتصادی، با در حکم افساد فی‌الأرض دانستن بسیاری از آنها (ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲)، عملاً به سیاست جنایی امنیت‌گرا نزدیک شده است. از دیگر مؤلفه‌های امنیت‌گرایی در سیاست جنایی تقنینی ایران در این حوزه، می‌توان به تشکیل محاکم ویژه‌ی رسیدگی به مفاسد اقتصادی، به موجب استجازه و آئین‌نامه (و نه قانون مصوب آئین دادرسی کیفری) اشاره نمود. محاکم ویژه رسیدگی به مفاسد اقتصادی که شعبی اختصاصی از دادگاه انقلاب می‌باشند، به موجب استجازه‌های مورخ

صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، ضمانت اجرای کیفری حبس تعزیری (از نود یک روز تا شش ماه) یا جزای نقدی (از ده میلیون تا پنجاه میلیون ریال) یا هردوی این مجازات‌ها را برای فردی که نسبت به حقوق مزبور متعرض می‌شود، در نظر گرفته است. طبیعی است که این میزان از حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری، کافی به منظور جلب رضایت سرمایه‌گذاران خارجی (بالاخص سرمایه‌گذارانی که دارای آورده فکری هستند) به منظور انجام سرمایه‌گذاری نخواهد بود.

۳-۲- عدم فقدان ثبات در قوانین موضوعه مرتبط

به طور کلی، چنانچه بر حجم قوانین و مقررات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی (مستقیم یا غیرمستقیم) افزوده گردد، به همان نسبت بر دامنه تعارض، تداخل، تضام و ابهام در میان سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی افزوده خواهد شد؛ در این شرایط، قوانین نقش تأثیرگذار خویش را از دست داده و حتی در جهت اخلال در محیط سرمایه‌گذاری، عمل خواهند نمود. تغییرات بیش از حد و غیرقابل پیش‌بینی سیاست‌ها، قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها نیز مترادف با غیرقابل اعتماد بودن محیط سرمایه‌گذاری در یک کشور است. برعکس، ثبات نسبی و طول عمر معقول سیاست‌ها و قوانین منبث از آنها در یک اقتصاد و قانونمند و قابل پیش‌بینی بودن تغییرات در سیاست‌ها و قوانین، با ایجاد نوعی آرامش خاطر برای سرمایه‌گذاران، این احساس را در آنان تقویت می‌کند که در محیطی «امن» و «پیش‌بینی‌پذیر» قرار دارند (حسین زاده بحرینی و ملک الساداتی، ۱۳۹۰: ۳۳). برخی از کشورها از جمله ایران، از پدیده تغییرات بیش از حد و غیرمنتظره سیاست‌ها و در نتیجه، تغییرات پیاپی و غیرقابل پیش‌بینی قوانین، مقررات و دستورالعمل‌ها رنج می‌برند. مهمترین مصادیق عدم ثبات در قوانین موضوعه را می‌توان عبارت از قانونگذاری بدون آگاهی از نظام حقوقی موجود و نیز رویه قانونگذاری پراکنده دانست.

۳-۳- فقدان سیاست کیفری منسجم

سیاست کیفری، مقابله با ارتکاب بزه با ابزار کیفری است (مهر و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۷۵) که همانند سایر سیاست‌های دولتی، دارای الگوهای خاص بوده و مشتمل بر ارکانی

و طرح‌ها و نام‌های بازگانی و در نهایت حمایت در برابر رقابت غیرمنصفانه». امروزه، علاوه بر این موارد شمرده شده، موارد دیگری نیز چون حمایت از گونه‌های گیاهی، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه، اسرار تجاری و اطلاعات محرمانه و دانش سنتی وجود دارند که جزء موضوع حقوق مالکیت معنوی قرار می‌گیرند (صدخسروی و حبیب زاده، ۱۳۹۶: ۲۴۴). به‌طور کلی، هدف اصلی نظام حقوق مالکیت معنوی، کسب مطلوبیت و منفعت از طریق تحقق کارایی اقتصادی است. امروزه شکاف در نظام‌های مالکیت فکری در بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، به‌عنوان دلیل اصلی تفاوت در سطح جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و جریان بین‌المللی سرمایه‌های خصوصی به شمار می‌آید. بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به دلیل ضعف در نظام مالکیت فکری، میزبان دائمی برای جریان سرمایه‌های خارجی نیستند؛ در حالی که کشورهای توسعه‌یافته بعد از جنگ جهانی دوم، اساس رشد و توسعه خود را بر پایه حقوق مالکیت فکری بنا نهاده‌اند و به همین دلیل، سهم زیادی از جریان سرمایه‌های خارجی داشته‌اند (مهدوی و برخورداری، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۳)؛ بنابراین حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، مستلزم حمایت از مالکیت فکری است و متقابلاً حمایت از مالکیت فکری، عامل مهمی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی است (ضیایی و جواد، ۱۳۹۸: ۱۴۸). از آنجا که رسالت حقوق کیفری، همواره در گروی جرم‌انگاری است، بنابراین مهمترین جلوه مداخله کیفری در معاهده‌های بین‌المللی همچون موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) را می‌توان در ماده (۶۱) آن مشاهده نمود که جعل عمدی علامت‌های تجاری و نیز سرقت حق نسخه‌برداری در مقیاس تجاری را جرم‌انگاری نموده است. در مورد نظام ضمانت اجرای کیفری نیز ماده فوق، نسبت به وضع کیفر حبس و جزای نقدی مبادرت ورزیده است؛ لیکن، نوع و میزان آن را به حقوق داخلی کشورها ارجاع داده است. در سیاست جنایی تقنینی ایران، عمده‌ترین ضمانت اجرای کیفری در مقابله با نقض کپی رایت، حبس می‌باشد (صالحی و غلامعلی پور، ۱۳۸۹: ۱۶۵). درخصوص نقض حقوق مالکیت صنعتی نیز ماده ۶۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های

همچون جرم‌انگاری و کیفردهی می‌باشد. سیاست کیفری را می‌توان همان معنای مضیق از سیاست جنایی تلقی نمود. چنانچه متون تقنینی کیفری در حوزه حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، با دقت و ظرافت و لحاظ نمودن اصول و اهداف نظام اقتصادی کشور نگارش و تدوین شوند، لیکن دستگاه قضایی به طور عام و نظام عدالت کیفری به طور خاص، باور و جدیتی نسبت به اهداف مزبور نداشته باشند، عملاً در این حوزه توفیقی حاصل نخواهد شد. با وجود لزوم برخورداری از انسجام در سطوح تقنینی و قضایی ناظر بر اعمال و جرایم مخل سرمایه‌گذاری خارجی، به نظر می‌رسد سیاست کیفری واحد و منسجمی در سطوح مختلف، در این زمینه تاکنون شکل نگرفته است. این عدم انسجام در سیاست کیفری را می‌توان در فرآیند الحاق به اسناد بین‌المللی نیز مشاهده نمود که نشان از رویکرد چندگانه قانونگذار در پیوستن به مقررات کلان ناظر به جرایم اقتصادی به طور عام دارد.

نتیجه‌گیری

با وجود الزامات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی در متون و آموزه‌های فقهی که گاه ناظر به حمایت از سرمایه‌گذار خارجی (مانند قاعده نفی عسر و حرج)، گاه ناظر بر حمایت از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی (مانند قاعده حرمت اعانه بر اثم) و گاهی نیز ناظر بر حمایت از اشخاص داخلی در مقابل روند سرمایه‌گذاری خارجی است (مانند قاعده لاضرر)، در سیاست جنایی تقنینی فعلی ایران، چالش‌ها و کاستی‌هایی به منظور حمایت کیفری از سرمایه‌گذاری خارجی به چشم می‌خورند؛ چالش‌هایی همچون عوام‌گرایی کیفری، مدیریت‌گرایی کیفری و امنیت‌گرایی و کاستی‌هایی از جمله عدم حمایت کیفری جامع از موازین حقوق مالکیت فکری، فقدان ثبات در قوانین موضوعه و همچنین فقدان سیاست کیفری منسجم، کارایی نظام سیاست جنایی تقنینی کنونی به منظور حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی را با تردیدهای جدی مواجه نموده است. درخصوص عوام‌گرایی کیفری بایستی گفت که دشمن پنداشتن فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران به صرف ارتکاب تخلف و یا حتی جرم کیفری و تجویز ساز و کارهای سختگیرانه در مورد آنها، مؤلفه‌ای منفی در فرآیند جذب سرمایه‌گذاری خارجی خواهد بود. ماده ۱ قانون مجازات

اخلالگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ و تبصره آن، ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و نیز تبصره ماده ۳۶ قانون اخیرالذکر درخصوص انتشار حکم محکومیت قطعی در جرایم خاص، از مهمترین جلوه‌های عوام‌گرایی در سیاست جنایی تقنینی ایران است. در ارتباط با مدیریت‌گرایی کیفری نیز این نکته قابل ذکر است که رویکرد مزبور با نزدیکی به الگوی کنترل جرم و دوری از موازین دادرسی منصفانه، یکی از موانع و چالش‌های جدی به منظور حمایت بهینه کیفری از فرآیند سرمایه‌گذاری خارجی است. در نظام عدالت کیفری ایران و در سطح تقنینی، قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، حجم انبوهی از این قبیل سیاست‌ها و برنامه‌ها را در خود دارد (مواد ۳۴۱، ۳۷۴، ۳۷۸، تبصره ۱ ماده ۳۸۰ و...). دستورالعمل مصوب رییس قوه قضاییه تحت عنوان «دستورالعمل رسیدگی به پرونده‌های معوق و تعیین تکلیف فوری آنها» نیز در این راستا، قابل ذکر است. در مورد امنیت‌گرایی، سیاست جنایی تقنینی ایران در حوزه رسیدگی به جرایم اقتصادی، با در حکم افساد فی‌الأرض دانستن بسیاری از آنها (ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲)، عملاً به سیاست جنایی امنیت‌گرا نزدیک شده است. از دیگر مؤلفه‌های امنیت‌گرایی در سیاست جنایی تقنینی ایران در این حوزه، می‌توان به تشکیل محاکم ویژه‌ی رسیدگی به مفاسد اقتصادی، به موجب استجازه و آئین‌نامه (و نه قانون مصوب آئین دادرسی کیفری) اشاره نمود. درخصوص عدم حمایت کیفری جامع از موازین مالکیت فکری، در سیاست جنایی تقنینی ایران، عمده‌ترین ضمانت اجرای کیفری در مقابله با نقض کپی رایت و نقض حقوق مالکیت صنعتی است که طبیعی است که این میزان از حمایت کیفری از حقوق مالکیت فکری، کافی به منظور جلب رضایت سرمایه‌گذاران خارجی (بالاخص سرمایه‌گذارانی که دارای آورده فکری هستند) به منظور انجام سرمایه‌گذاری نخواهد بود. در مورد فقدان ثبات در قوانین موضوعه و همچنین فقدان سیاست کیفری منسجم نیز به نظر می‌رسد که قانونگذار و سیاستگذار جنایی ایران، هنوز ضرورت وجود الزامات مزبور به منظور حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی را در اولویت خود قرار نداده‌اند. به نظر می‌رسد تصویب قانون (کد

- توجهی، عبدالعلی و دهقانی، علی (۱۳۹۲). «در جدال امنیت‌گرایی و موازین دادرسی منصفانه». *دوفصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۲(۳): ۷-۳۴.

- حسین زاده بحرینی، محمدحسین و ملک الساداتی، سعید (۱۳۹۰). «موانع نهادی سرمایه‌گذاری و کسب و کار در ایران». *پژوهشنامه بازرگانی*، ۱۵(۵۹): ۵۵-۲۵.

- دبیرزاده، الهام (۱۳۹۴). *جدال قدرت و آزادی در دادرسی-های کیفری*. رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- صالحی، جواد و غلامعلی‌پور، علی (۱۳۸۹). «حمایت از کپی رایت در حقوق کیفری». *فصلنامه آموزه‌های حقوقی دانشگاه علوم اسلامی رضوی*، ۷(۱۳): ۱۶۶-۱۴۹.

- صدخسروی، معصومه و حبیب‌زاده، توکل (۱۳۹۶). «آثار حقوقی الحاق ایران به موافقت‌نامه تریپس». *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۲(۸۶): ۲۶۴-۲۴۱.

- ضیایی، سید یاسر، جوادی، سعیده (۱۳۹۸). «حمایت از مالکیت فکری در حقوق بین الملل سرمایه‌گذاری خارجی». *فصلنامه مطالعات حقوقی*، ۱۱(۲): ۱۵۵-۱۲۷.

- قاسمی کهریزسنگی، راضیه و فرجیها، محمد (۱۳۹۴). «چالش عدالت و کارایی در گفتمان مدیریت گرای کیفری با تأکید بر حقوق ایران». *فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۲(۹): ۵۴-۲۹.

- قیانچی، حسام و دانش ناری، حمیدرضا (۱۳۹۱). «الگوهای دوگانه فرآیند کیفری «کنترل جرم» و «دادرسی منصفانه»». *فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری*، ۹(۴): ۱۸۴-۱۶۷.

- قنّاد، فاطمه و اکبری، مسعود (۱۳۹۶). «امنیت‌گرایی سیاست جنایی». *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۵(۱۸): ۶۷-۳۹.

- کامل، وحید (۱۳۹۸). «موانع حقوقی جذب و پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی در ایران». *فصلنامه علمی - حقوقی قانون یار*، ۳(۱۲): ۳۵۴-۳۱۷.

جامع درخصوص سرمایه‌گذاری خارجی و همچنین پرهیز از اتخاذ رویه‌های مبتنی بر قانونگذاری پراکنده در ارتباط با این موضوع، گام نخست و ضروری در رفع معضلات اشاره شده است.

ملاحظات اخلاقی: در پژوهش انجام شده، حفظ اصالت متون و امانت‌داری در نقل گفتار، به عنوان مهم‌ترین بایسته‌های اخلاقی، مورد نظر نویسندگان بوده است.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نویسنده دوم به عنوان نویسنده مسؤول، نویسنده نخست به عنوان همکار اصلی و نویسنده سوم نیز ناظر تحقیق می‌باشند.

تشکر و قدردانی: نویسندگان از همه بزرگوارانی که در ویرایش ادبی و نگارشی و همچنین صفحه آرایی این مقاله پژوهشی، همیاری و راهنمایی داشتند، نهایت قدردانی و امتنان را دارند.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین یا تخصیص اعتبار مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی و عربی

- الهی منش، محمدرضا، تقی زاده، محرم (۱۳۹۷). «سیاست عوام‌گرایانه در مبارزه با جرایم اقتصادی با تأکید بر نقش پلیس». *فصلنامه کارآگاه*، ۱۱(۴۳): ۱۳۴-۱۲۰.

- باوی، علیرضا؛ گلدوست جویباری، رجب و غلامی، حسین (۱۳۹۹). «آسیب شناسی سیاست کیفری ایران در حوزه جرایم اقتصادی». *فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۱۶(۱): ۳۲-۱۱.

- پروین، خیرالله و حیدرئزاد، ولی الله (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی مدیریت عالی قوه قضاییه در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا». *فصلنامه دانش حقوق عمومی*، ۸(۲۶): ۱۳۴-۱۱۱.

- مقدسی، محمد باقر (۱۳۹۰). *عوامل‌گرایی کیفری و جلوه‌های آن در سیاست کیفری ایران*. رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

- مهدوی، ابوالقاسم و برخورداری، سجاد (۱۳۸۷). «حقوق مالکیت فکری و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مورد ایران)». *فصلنامه دانش و توسعه*، ۱۵(۲۴): ۳۵-۱۱.

- مهرا، نسرين؛ یکرنگی، محمد و مؤذن، عباس (۱۳۹۷). «سیاست کیفری ایران بعد از انقلاب در تعزیرات». *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۲(۱۰۳): ۲۰۰-۱۷۵.

- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین (۱۳۹۱). «درباره امنیت شناسی (از حق بر امنیت تا حق بر تأمین)». *دیپاچه در سودابه رضوانی، مدیریت/انسان مدار ریسک جرم*. چاپ اول. تهران: انتشارات میزان.

ب. منابع انگلیسی

- Boie, B (2010). *The Protection of Intellectual Property Rights Through Bilateral Investment Treaties: Is There a Trips-Plus Dimesion*. Swiss: Swiss National Centre of Competence in Researc.